

РОЗДІЛ 2.

Пам'ять і національна ідентичність

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-689-8-9>

РЕКОНСТРУКЦІЯ ФЕНОМЕНУ ІДЕНТИЧНОСТІ: ВІД ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ВИТОКІВ ДО СУЧАСНИХ ПЕРСПЕКТИВ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНА

Балабушка В. А., Яремченко В. Д.

ВСТУП

Актуальність обраної теми визначається науковими діалогами та дискусіями щодо витоків української народності та її самобутніх рис, що тривають уже понад два століття. Ключовим аспектом залишається зв'язок динаміки стародавніх епох із сучасними процесами націєтворення. Автори тематичних публікацій нерідко виводять витoki українства з трипільської культури, акцентуючи увагу на типології забудови за «колорадальним принципом», на основі якого й досі розбудовуються міста. Особливою ознакою культури було виготовлення керамічних виробів із місцевої глини червоного, чорного, сірого та білого кольорів, часто оздоблених геометричним, рослинним чи звіриним орнаментом. Розмаїття візерунків, знаків-символів та елементів «космічної системи» відображає унікальність цієї давньої спадщини. Знаковим для української археології став 1993 рік, коли під егідою ЮНЕСКО та на державному рівні відзначалося 100-річчя відкриття пам'яток Вікентієм Хвойкою. Центральною подією того часу стала Міжнародна наукова конференція «Трипільська культура: її місце у стародавній історії Європи». У цьому напрямі розвивалися суспільно-гуманітарні розвідки, що наводили аргументи на користь автохтонності населення на цих територіях. Позиція щодо тяглості культурних традицій, закладена В. Хвойкою на рубежі XIX–XX століть, продовжує утверджуватися й у XXI столітті. Важливу роль у розробці цієї проблематики відіграв Всесвітній конгрес «Трипільська цивілізація», організований на базі НАН України та Національного художнього музею України. Наступними етапами наукового осмислення стали конференція «Трипільська культура в контексті антропологічних та етногенетичних досліджень», «Наукові читання пам'яті О. Круца», міжнародний вебінар «Early Urbanism in Prehistoric Europe», а також науково-практичний круглий стіл «Культурна спадщина України в умовах війни: проблеми збереження та популяризації трипільських пам'яток». Логічним продовженням міжнародної співпраці став Транскордонний форум «Культурний простір Кукутень-Трипілья: спільна спадщина спільне майбутнє».

Послідовно здійснюються авторські розвідки, викладені в монографіях М. Степика та М. Козловця; вплив глобалізаційних викликів на ідентичність досліджено В. Кременем у співавторстві з В. Ткаченком; питання етнічності в міжнародній системі висвітлено О. Майбородою. Питання культурної політики висвітлено у статтях В. Мельник; роль історичних міфів проаналізовано В. Дяком спільно з Д. Борейчуком; проблеми історичної пам'яті досліджено О. Готрою. Політичні аспекти формування ідентичності висвітлено О. Кіндратець у співавторстві з Т. Сергієнко, а культурологічні виміри – у працях Ж. Денисюк. Комплексний підхід авторів дозволяє інтерпретувати українську ідентичність як фундамент національної стійкості та ключовий чинник сучасного державотворення. Підґрунтям для інституціоналізації цих наукових студій стала державна політика, закріплена положеннями Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (№ 2834–ІХ від 13 грудня 2022 року), який набрав чинності 1 січня 2023 року¹. Цей нормативно-правовий акт визначає стратегічні напрями формування єдиної ідентичності як фундаменту української державності, закладає правову основу для усвідомлення належності української нації. Також акцентує, на консолідації суспільства навколо спільних цінностей, таких як державної мови, історичної пам'яті, територіальної цілісності, що базується на спільній території, культурі та прагненні жити у власній державі. Таке об'єднання, згуртування є критично важливим для зміцнення незалежності та стійкості України в сучасних умовах. Як зазначають, фахівці Вищої школи адвокатури², даний Закон, дозволив виокремити політику ідентичності в самостійний напрям, що виступає ключовим інструментом консолідації українського народу та утвердження фундаментальних цінностей, а саме демократії, верховенства права, національної єдності. Спрямований на подолання соціокультурних, мовних, регіональних суперечностей у контексті реалізації європейського та євроатлантичного курсу України, гарантуючи при цьому неухильне дотримання конституційних прав і свобод громадян. Вагомий внесок у розуміння цих процесів робить кандидат філософських наук В. Кириленко у статті «Законодавчі основи державної політики формування української національної ідентичності...», де представлено ґрунтовну деконструкцію законодавчих новацій та акцентовано увагу на практичних механізмах формування єдиної громадянської ідентичності, що дозволяє глибше осягнути стратегічні перспективи розвитку українського суспільства³.

¹ Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 № 2834-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20> (дата звернення: 25.02.2026).

² Утвердження національної та громадянської ідентичності як окрема складова державної політики: набув чинності Закон. Вища школа адвокатури НААУ. URL: www.hsa.org.ua (дата звернення: 21.03.2024).

³ Кириленко В. Законодавчі основи державної політики формування української національної ідентичності в умовах правового режиму воєнного стану. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2024. Випуск 3(63), С. 71–79.

1. Трансформація української національної ідентичності в сучасному науковому дискурсі

Питаннями української ідентичності займалася ціла плеяда вітчизняних науковців, зокрема сучасні монографії, доктора філософських наук, професора, заслужений діяч науки і техніки України М. Степико, а саме «Буття етнонаціональних спільнот»⁴, «Українська ідентичність: феномен і засади формування»⁵ та «Українська ідентичність у глобалізованому світі»⁶, зокрема автор зосереджує увагу на формуванні загальноукраїнської ідентичності, що є визначальним чинником держави та становлення власної соціокультурної та цивілізаційної країни, з її множинними культурно-цивілізаційними, геополітичними впливами та визначеним наявним амбівалентним станом ідентичності, що характеризує національний консенсус стабільної та демократичної спільноти⁷. Водночас, доктор філософських наук, професор М. Козловець у роботі «Феномен національної ідентичності...»⁸ визначає поняття «ідентичність» та «ідентифікація», досліджує структуру, форми, механізми конструювання ідентичності та впливи глобалізації, які впливають на національну та цивілізаційну самоідентифікацію, осмислюючи координати, місце, роль та позицію України у європейській спільноті, світового співтовариства. Поряд із цим, науковець, вказує на проблеми національної ідентичності у зв'язку розвитком державного будівництва, зокрема його зв'язок взаємозв'язок між ідентичністю та культурою, ідентичністю та освітою, ідентичністю та історичною пам'яттю, ідентичністю та ідеологією, тобто країна має свій «цивілізаційний суб'єкт» або «цивілізаційне обличчя» та самовизначення⁹. У докторській дисертації «Національна ідентичність у контексті глобалізації: соціально-філософський аналіз»¹⁰ автор провів комплексний науковий аналіз поняття «національної ідентичності», обґрунтував його зміст та висунув структурно-функціональну роль у процесах націєтворення. Подальший розвиток цих думок, ідей представлено у статті «Національна ідентичність...»¹¹, де «національну ідентичність» автор визначає через наявні таких факторів, а саме спільна територія, економічний, політико-правовий простір, мова, культура, релігія, спільні міфи та історична пам'ять. Доповнюють окреслену тему та акцентують вплив глобалізаційних

⁴ Степико М. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз). Київ: Ін-т філософії ім. Г. Сковороди НАН України, 1998. 252 с.

⁵ Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. Київ: НІСД, 2011. 334 с.

⁶ Степико М. Українська ідентичність у глобалізованому світі: монографія. Харків: Майдан, 2020. 258 с.

⁷ Там само. С. 331.

⁸ Козловець М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.

⁹ Там само. С. 12.

¹⁰ Козловець М. Національна ідентичність у контексті глобалізації: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. ... д-ра філософ. наук: 09.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2010. 36 с.

¹¹ Козловець М. Національна ідентичність як соціокультурний феномен. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. Вип. 60. С. 3–11.

процесів, розвідка «Україна: ідентичність у добу глобалізації...»¹² В. Кременя, доктора філософських наук, професора, академіка НАН України у співавторстві з В. Ткаченком, доктором історичних наук, професором, членом-кореспондентом НАПНУ, де Україна розглядається з позиції двох досліджень, а саме через унікальну ідентичність та процеси глобалізації, тобто через економічну, політичну, культурну, релігійну інтеграцію, що залучає до обговорення різні галузі наукових розвідок, а саме філософію, психологію, геополітику, історію та інші дисципліни, так званого на їх думку, «метадисциплінарного підходу», тобто сукупності всіх наукових розвідок з різних галузей наук. Зокрема, у четвертому розділі «Ідентичність: приреченість на корпоративізм?»¹³, розглядається поняття «ідентичності» як вибір певного ступеня безпеки, коли індивід отождено себе, асоціює себе з якоюсь соціальною чи етнічною групою та вибирає стратегію своєї життєвої поведінки. Нація ж визначається, за авторами, як спільнота людей, об'єднаних спільним походженням, що функціонує у двох вимірах, де перший – громадянсько-територіальний, другий – етно-генеалогічний. Етимологія понять таких як «пам'ять», або «національна пам'ять» зводиться до спільного минулого, або такого вислову як «доля», тобто наперед визначений перебіг подій групи чи її ядра, де відбувається насиченість мовних та культурних зв'язків, що забезпечує рівень соціальної комунікації та рівність всіх членів групи, організованих у громадянське суспільство¹⁴. Питанням етнічності ґрунтовно виокремлено у праці «Етнічність у міжнародній системі»¹⁵ О. Майборода, доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України, де слово «етнічність», розглядається через призму давньогрецького слова «етнос», що застосовувалося та використовувалося для позначення «інакших», не схожих за собою людей, соціумів, а також застосовувалося як похідне від нього «ethnics» латинізований прикметник, що означав поняття «етнічний», тобто той, що вирізняється за культурними та регіональними ознаками¹⁶. У широкому розумінні цього слова, то воно виступає як суміш суспільних цінностей, вірувань, норм, смаків, самосвідомості, усвідомлення в групі, спільної групової пам'яті та лояльності, певних структурних взаємовідносин всередині групи.

Висвітлення проблеми продовжуються у публікаціях «Становлення і розвиток культурної політики в умовах глобалізації» В. Мельник¹⁷, кандидатки філософських наук, доцентки, трактується поняття «етнонаціональна культурна ідентичність», як сукупність специфічних рис, що виділяють певна група людей та базуються на таких групових рисах, як спільність походження, мови, культури, релігії, історичної пам'яті, історичної долі у суспільстві, що займає на її думку,

¹² Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження). Київ: Т-во «Знання» України, 2013. 471 с.

¹³ Там само. С. 176.

¹⁴ Там само. С. 266.

¹⁵ Майборода О. Етнічність у міжнародній системі. Київ: ІПІЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2015. 408 с.

¹⁶ Там само. С. 7.

¹⁷ Мельник В. Становлення і розвиток культурної політики в умовах глобалізації. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Вип. 58. С. 148–156.

більш високе місце, інші показники – низьке. Питання політичних знань, цінностей та моделей поведінки перебувають у фокусі досліджень політичної культури. Наприклад, доктор педагогічних наук, професор В. Дяк у співавторстві Д. Бореичуком, доктором філософії (PhD) у своїй розвідці¹⁸, зазначають, що в науці існує дві візії, перша доцентрова, тобто прагнення до створення тотальної уніфікованої наднаціональної світової спільноти з єдиним політичним центром, єдиною культурою тощо, а інша відцентрова, тобто прагнення регіонів зберегти власну специфіку й ідентичність та існувати окремо¹⁹. На важливості історичної пам'яті як засадничого складника ідентичності країни та народу фокусується кандидатка історичних наук О. Готра у статті «Історична пам'ять як чинник формування ідентичності», де висвітлюється, що історична пам'ять та свідомість формують культуру, що виступає потужним засобом національної самоідентифікації. Також важливу роль відіграє аналіз минулого, що вимагає різних інтерпретацій та становить основу сучасної парадигми, з метою створення демократичного та толерантного суспільства. Авторка робить акцент на зазначені історичної пам'яті та правди, що досліджуються за історичними джерелами, привертаючи увагу на місії історії, (або її уроків), що мають надзвичайну рушійну силу у державотворчих процесах²⁰. Дослідження історії та культурної пам'яті дозволяє краще розуміти сучасні події та їх зв'язок з минулим, зокрема підтвердження важливості становлення національної ідентичності наведено у статті «Національна ідентичність як умова збереження та зміцнення державного суверенітету» О. Кіндратець, докторки політичних наук, професорки, що у співавторстві з Т. Сергієнко, кандидаткою політичних наук, доценткою, де вони зазначають, що формування національної ідентичності є однією з умов збереження, зміцнення державного суверенітету, що в основі державної політики формування національної ідентичності має бути покладена ідея незалежності, суверенітету та територіальної цілісності Української держави, оскільки її втрата призводить до руйнування системи цінностей²¹. Про українську культурну ідентичність, розглядає у статті «Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики», докторка культурології, доцента Ж. Денисюк наголошуючи, що у збереженні її відіграє важливу роль культурна політика, яка сприяє захисту української мови, національної пам'яті, мистецтва й інформаційного простору. Також за її твердженням, це є фундаментом для майбутнього розвитку країни та має вагомий культурологічний вимір, оскільки саме культура визначає, як суспільство адаптується до змін, реагує на виклики та ретранслює власну ідентичність наступним поколінням²². Отже, представлений даний масив наукових праць формує цілісну теоретико-

¹⁸ Дяк В., Бореичук Д. Вплив історичних міфів на становлення української ідентичності. *Грані*. 2025. Випуск 28. С. 48–55.

¹⁹ Там само. С. 49.

²⁰ Готра О. Історична пам'ять як чинник формування ідентичності. *Інтермарум: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 151.

²¹ Кіндратець О., Сергієнко Т. Національна ідентичність як умова збереження та зміцнення державного суверенітету. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2022. Вип. 35–36. С. 85.

²² Денисюк Ж. Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики. *Культурологічний альманах*. 2025. Вип. 1 (13) С. 309–315.

методологічну базу для розуміння української ідентичності, визначає соціокультурний конструктор як багатогранного феномена, від фундаментальних філософських засад буття етнонаціональних спільнот та впливів процесу глобалізації до прикладних аспектів культурної політики, історичної пам'яті. Всі ці та інші складові та чинники допомагають у збереженні народів, націй, країн, держав, в тому числі української.

Поряд із академічними дослідженнями, вагомий внесок у популяризацію теми роблять сучасні цифрові майданчики. Питання формування національної та громадянської ідентичності сьогодні активно артикулюються у вітчизняному сегменті відеоплатформи YouTube та в соціальних мережах. У межах проєкту «Ukrainer» на каналі «UAMES про Україну та Близький Схід», у розмові «Українська ідентичність: різниця між народом та нацією»²³, доктор історичних наук, професор Я. Грицак, аналізує ідентичність крізь призму локальних контекстів, розкриває фундаментальні відмінності між природним станом народу та штучним конструктором нації, розглядає відмінність між етносом, тобто природною спільнотою та нацією, що штучно утворена, розкриваючи складну природу української ідентичності та інші аспекти цієї проблематики. Вагомий внесок у популяризацію теми робить YouTube-канал «Культурний Проєкт» у розмові «Чому важливо говорити про ідентичність...»²⁴ у лекції, докторки філософських наук Н. Кривди, висвітлюються ключові аспекти, щодо ціннісної характеристики українського суспільства, ідентичності та функцій еліти та ін. Продовжують роботу в цьому напрямі канал «Іслам в Україні» у розмові «Національна ідентичність»²⁵ з кандидатом історичних наук, І. Козловським, акцентує увагу глядачів на ключові поняття «етнос», «нація», «національна ідентичність», процес формування зрілої національної ідентичності та ін. Доповнює цей дискурс YouTube-канал «Кабінету експертів», у діалозі про «Українська ідентичність: критерії та ключові фактори через призму культури, історії та ментальності»²⁶ з доктором історичних наук, В. Гудзем, обговорюються та аналізуються критерії «національної ідентичності», культурно-інформаційний простір та інші важливі питання сьогодення. Усі ці відео на платформа «YouTube» привертає увагу до важливих проблем становлення української нації, сприяють поширенню інформації про етнос, народність, націю, ідентичність, виступаючи каталізатором для обговорення суспільних викликів, розповсюджують правові демократичні основи, зміцнюють рівень обізнаності українського суспільства.

²³ Грицак Я. Українська ідентичність: лекція. *Відкритий Університет Майдану (ВУМ)*. YouTube. 2016. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=D-vL0jW9fO4> (дата звернення: 14.03.2026).

²⁴ Чому важливо говорити про ідентичність під час війни?: розмова з Н. Кривою. *Культурний Проєкт*. YouTube. 2022. URL: https://www.youtube.com/watch?v=XW-1B_tXJvU (дата звернення: 6.03.2026).

²⁵ Національна ідентичність: розмова з І. Козловським. *Іслам в Україні*. YouTube. 2017. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kY6V6xH77G0> (дата звернення: 20.03.2026).

²⁶ Українська ідентичність: критерії та ключові фактори через призму культури, історії та ментальності: діалог з В. Гудзем. *Кабінет експертів*. YouTube. 2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=R9_mS9fUqN8 (дата звернення: 18.03.2026).

2. Трипільська культура в системі формування української ідентичності

Передумовою сучасного наукового діалогу щодо витоків українства став значний доробок публікацій європейської історіографії суспільно-гуманітарних розвідок XX–XXI століть. Серед них В. Хвойка, Д. Дорошенко, В. Баженко, Н. Бурдо, М. Відейко, В. Чабанюк, Г. Лозко, Т. Радієвська, І. Черняков та Н. Абашина та інших, що забезпечили аналіз результатів антропологічних досліджень послідовності культурно-історичної тяглості та їх значення у становленні витоків. Їхні дослідження спрямовані на аналіз трансформації ідентичності в історичній динаміці: від стародавніх автохтонних племен, що становили корінне населення краю, до складних міграційних процесів та етнічних взаємодій різних епох. Останні освоювали нові території, зокрема під час Великого переселення народів III–VII ст. та масштабної міграції германських, слов'янських, сарматських, гунських племен у Європі, Азії та Африці, частина яких розселилася на теренах сучасної України. Міграційна концепція (або ранньосередньовічна) етногенезу українців стверджує, що український етнос сформувався внаслідок розселення слов'янських племен (антів та склавінів) у III–VI ст. н. е. на територіях між Дніпром та Дністром під час Великого переселення народів, заклавши основу для формування українського народу. Навколо питання освоєння цих значних територій розгортається широка наукова дискусія, що базується, зокрема, на результатах археологічних розкопок В. Хвойки. Початком його польових досліджень у 1893 року стала палеолітична стоянка в Києві на вулиці Кирилівській, 81 (за деякими дослідниками Києво-кирилівська, адреса Кирилівська, 59), матеріали якої увійшли до підручників з історії та археології. Він активну участь брав у роботі археологічних з'їздів, зокрема, його експозиція знахідок на XI Археологічному з'їзді в Києві (1899 р.) отримала високу оцінку наукової спільноти та матеріали були опубліковані під назвою «Кам'яний вік Середнього Подніпров'я» (мовою оригіналу: «Каменный вѣкъ средняго Приднѣпровья»)²⁷, що фактично легітимізувало відкриття нової палеолітичної доби на теренах України. На переконання старшої наукової співробітниці Національного музею історії України Т. Радієвської, то на площі дев'яти тисяч квадратних метрів, на глибині приблизно двадцяти двох метрів, було розкопано велику кількість кісток мамонтів (рештки приблизно сімдесяти тварин), гравійований бивень та предмети матеріальної культури, а саме знаряддя праці (скребачки, різці) та інше²⁸. Продовженням роботи В. Хвойки також стали розкопки трипільських поселень у 1896 року на Київщині (околиці містечка Трипільля, поблизу сіл Верем'я, Щербанівка, Жуківці, Халеп'я), відомості та дані з цих досліджень були опубліковані в 1904 року під назвою «Розкопки 1901 р. в області

²⁷ Хвойка В. Каменный век среднего Приднепровья. *Труды XI Археологического съезда в Киеве 1899* / под. ред. графини Уваровой и С. Слущкого. Москва: Тип. Г. Лиснера и А. Гешеля, 1901. С. 736–812.

²⁸ Радієвська Т. Внесок В. Хвойки у становлення вітчизняного палеолітознавства. В. Хвойка та його внесок у вітчизняну археологію (до 150-річчя від дня народження): темат. зб. наук. пр. Київ: ТОВ «ПІ, ЛТД», 2000. С. 27.

трипільської культури»²⁹, де здійснено світове відкриття пам'яток трипільської культури. Цим відкриттям визначив її самотутні особливості, визначивши її місце існування, здійснивши класифікацію пам'яток та встановив час її існування, заклавши в основу своєї концепції принцип автохтонізму. Також представив знахідки та презентував цілісну концепцію культури мальованої кераміки Трипілля як про масштабне історичне явище, археологічної культури доби мідно-кам'яного віку та початку бронзового віку, що датується (приблизно 5400–2750 до н. е). Як зазначають кандидат історичних наук І. Черняков у співавторстві з кандидаткою історичних наук Н. Абашиної, то з їх цитати В. Хвойка залишив доробок близько двадцяти восьми друкованих праць, що заклав археологічний початок створення джерельної бази для археології та вивчення давньої історії та репрезентував трипільську культуру з доісторичних часів, утвердивши, що дане населення проживало на цих територіях, яке пізніше стало основою для формування майбутньої «південно-східної гілки» слов'ян³⁰. Характеристика середньодніпровських старожитностей від кам'яного віку до великокняжої доби міститься в монографії В. Хвойки «Стародавні мешканці Середнього Придніпров'я та їхня культура в доісторичні часи»³¹. Особливої уваги заслуговує те, що саме з ініціативи В. Хвойки у 1899 року було закладено підвалини Київського музею старожитностей та мистецтв (нині Національний музей історії України, вулиця Володимирська, 2). На думку авторів³², вчений стояв біля витоків цієї інституції, а й залишався її незмінним осередком, обіймаючи посаду хранителя фондів від перших днів заснування закладу аж до самого завершення свого життєвого шляху.

За цими дослідженнями основними заняттям трипільців було землеробство, використовували мотики, серпи землю обробляли плугами з рогів оленя, пізніше застосовували дерев'яне рало з тягловою силою волів. Запровадили систему чергування сільськогосподарських культур за для підвищення врожайності, тобто користувалися сучасним визначення «сівозміни» запровадивши таку систему землеробства продуктивного господарювання. На першому полі сіяли озиму, пшеницю, на другому яру пшеницю, а третє залишали під паром (випасали худобу), щорічно змінюючи порядок, кожного року чергувалися. Також вирощували ячмінь, пшеницю, бобові, горох, овес, просо та інші сільсько-господарські культури. Виготовляли мініатюрні глиняні моделі своїх осель, які часто ставали унікальним джерелом для реконструкції давньої архітектури, деякі з них зберігали деталізований внутрішній інтер'єр, що дозволяло більш детально аналізувати культурні особливості. Призначення цих моделей залишається дискусійним, могли слугувати як культові предмети, обереги або мали інше

²⁹ Хвойка В. Раскопки 1901 г. в области трипольской культуры. С.-Петербург : Тип. И. Скороходова, 1904. 27 с.

³⁰ Черняков І., Абашина Н. Хвойка Вікентій Вячеславович. *Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я*. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Khvojka_V (останній перегляд: 27.03.2026).

³¹ Хвойка В. Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена (по раскопкам). Киев : Тип. «Т-во Е. Синькевич», 1913. 101 с.

³² Хвойка Вікентій В'ячеславович. *Відомі археологи – дослідники пам'яток України: біограф. словник-довідник* / Укл. Г. Охріменко, С. Локайчук. Луцьк, 2014. С. 119–121.

обрядове значення. Особливу увагу привертає оздоблення будинків у вигляді рогів або стилізованих «ніг», що давало ніби вигляду живої істоти, можна припустити, що дім як живий організм, який перебуває під захистом тотемних звірів. Площа таких будинків становила від 60 до 300 м², двоповерхові споруди, де перший поверх використовувався для господарських потреб та зберігання речей, а другий слугував житловим простором. Високого рівня розвитку досягло гончарство, з глини виготовляли різноманітний посуд, кришки, друшляки, черпаки, можливо дитячі іграшки, підвіски, амулети та ін., оздоблювався здебільшого різноманітною орнаментациєю, спіралеподібних мотивів, овалів, трикутників, місяцеподібних, зигзагоподібних візерунків. Як констатує Г. Лозко, докторка філософських наук, професорка, орнамент мав триярусну структуру, що відображала вертикальну модель світу, можливо була втіленням світової структури, що уособлював землю, повітря, небо, ця космогонічна система доповнювалася символами стихій коріннями дерев, потоки дощу та небесних світил сонце, місяць, що оберталися навколо умовного центру всесвіту³³. Особливе місце посідає антропоморфна пластика, велика кількість жіночих статуеток культово-магічного характеру, що пов'язані були з культом родючості та увяненнями про Велику Матір, що виглядала як постать зрілої жінки в позі «рожаниці» із закладеними на животі руками, символіку родючості підкреслює знак ромба з чотирма крапками, що означало засіяне поле. У Державному історико-культурному заповіднику «Трипільська культура» (с. Легедзине)³⁴ є експонат антропоморфної фігурки жінки, всередині якої під час дослідження, було виявлено дев'ять керамічних кульок в ділянці живота статуетки, дає підстави для існування своєрідного «календаря дітонародження», як зазначає директор заповідника В. Чабанюк у розмові з А. Галімовим, ця знахідка дає підстави припускати, що кількість кульок, позначає кількість місяців вагітності, це свідчить про глибоке розуміння фізіологічних процесів та прагнення тогочасної людини структурувати час і сакралізувати процес появи нового життя³⁵. Ця знахідка підкреслює роль жінки-матері як центральної фігури в космогонії трипільського суспільства. Велика кількість фігурок бика та відповідна символіка дають підстави дослідникам припускати існування культу Тільця або епохи. Окрім жіночих божеств та бика, трипільці вшановували сонце та змій, що свідчить про складну систему язичницьких вірувань, де значну роль відігравав можливо матриархальний устрій. Представники цієї культури одними з перших на українських землях почали виготовляти мідні вироби, опанували техніку свердління, зокрема за допомогою ручних дрилів. Як констатує Д. Дорошенко у трипільців існував культ предків (небіжчиків) і форми поховань зі скорченими кістками, у вигляді ембріону часто посилалися червоною охрою на ознаку жалоби, клали в поховання посуд, кам'яне знаряддя. Основною ланкою суспільства була сім'я, кілька таких сімей об'єднувалися в рід. Існують

³³ Лозко Г. Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігійознавчий аспект. Київ : Артєк, 2004. С. 112.

³⁴ Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура» (с. Легедзине). URL: <http://tripillya.com/> (дата звернення: 24.03.2026).

³⁵ Галімов А. Чому весь світ у шоці від цієї культури? *Реальна історія*. 2024. 20 верес. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9xumhDRZabw> (дата звернення: 02.04.2026).

припущення, щодо проведення складних обрядів, зокрема ритуалів, подібних до вінчання, що символізували об'єднання родів та зміцнення соціальних зв'язків усередині громади³⁶. Завдяки залишкам обгорілих шматків полотна, можна реконструювати одяг, нитки прялі з рослин чи вовни за допомогою дерев'яного веретина з глиняними пряслицями. Г. Лозко припускає, що ромбовидні узорі, символіка родючості та інші символи пізніше трансформувалися в традиційний одяг українців, у символи вишитих сорочок, вишиванок³⁷. Трипільська культура мала виняткове значення у формуванні багатьох етнічних рис українського народу. На думку, кандидата історичних наук, доцента В. Баженка, ця культура не прийшла з інших країн, а зародилася на берегах річки Дніпра та розселилася на всіх українських землях³⁸. Пам'ятки трипільської культури є загально-відомими, або масовими, тобто «фірмові» (знакові), до них відносять бінокулярні глиняні посудини, на вигляд спарений виріб без дна (спарені глиняні посудини), що сучасні дослідники, інтерпретують як ритуальний інвентар з антропоморфним та зооморфним малюнком з теракоти. Зокрема, подається декілька теорій використання даних «біноклів», перший для застосування обрядового циклу «напування землі», тобто через ці посудини поливали землю на багатий врожай. Другий варіант, що це ніби ритуальні барабани на які натягували шкіру тварин та можливо використовувалися як музичний інструмент. Третій, слугує на кшталт бінокля (роль в астрономічних спостереженнях) для спостереження за місяцем³⁹. Особливого розвитку набуло трипільське гончарство, де поєднується монохромний елементи «чорного» та поліхромного «червоного» орнаментованого посуду (за сучасним визначенням біхромний посуд) постає не лише як побутовий атрибут, а складна семіотична система. Теракотовий відтінок з'являється завдяки перетворенню гідратів оксиду заліза (природної вохри) на безводний оксид заліза під час випалу. Унікальна планувальна структура поселень, що базувалася на колорадальному принципі розбудови житла, матеріальні залишки, дають змогу реконструювати ландшафт трипільських поселень. Саме через таку організацію життєвого простору та витончену естетику кераміки розкривається глибинна сакралізація буття, що свідчить про надзвичайно високий рівень розвитку духовної сфери цієї протоцивілізації. Наприклад, встановлено, що існували протоміста, що займали 4,5 км², мали радіальні вулиці, в'їзди, що позначені були спеціальними спорудами також мали ряди укріплень тощо. Саме комплекс цих поселень найдавніших хліборобів, а не окрема пам'ятка, дав назву «трипільська культура» (за В. Хвойкою) або «трипільська цивілізація» (чи «Трипілля–Кукутені» за сучасними дослідженнями М. Відейка та ін. у «розширеній» назві культури присутня ще назва румунського села Кукутен). Вагомий внесок у дослідження цієї доби зробив – М. Відейко, доктор історичних наук, доцент, археолог, культурний антрополог та одного із провідних фахівців із вивчення

³⁶ Дорошенко Д. І. Нарис історії України : у 2 т. Київ : Глобус, 1991. Т. 1 : (до половини XVII століття). С. 29.

³⁷ Лозко Г. Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігійознавчий аспект. Київ : Артєк, 2004. С. 113.

³⁸ Баженко В. Історія України. Київ : Унія, 2004. С. 19.

³⁹ Ще раз про трипільські «біноклі». *Снадицина Предків*. URL: <https://spadok.org.ua/trypilska-kultura/shehe-raz-pro-trypilski-binokli> (дата звернення: 27.03.2026).

епохи енеоліту (мідного віку) в Східній Європі. Він запропонував версію аргументованого називати Трипілля «цивілізацією», порівнюючи її за рівнем розвитку з тогочасним Межиріччям та Давнім Єгиптом. Науковий доробок налічує близько 750 досліджень, автор та співавтор понад 16 монографій, 120 науково-популярних праць та понад 30 окремих книг та ін., присвячених трипільській культурі, давній історії та археології України. У своїх працях, як-от «Трипільська цивілізація»⁴⁰, «Світ Трипілля: Давні хлібороби між Карпатами і Дніпром»⁴¹, «Шляхами Трипільського світу», «Україна: від Трипілля до Антів»⁴², «Протоміста трипільської культури: після 40 років досліджень»⁴³ автор концептуально обґрунтовує статус Трипілля як першої давньоземлеробської цивілізації на теренах України, її генезис, структуру та вплив на подальші етнокультурні процеси у Східній Європі, аналізує ключові пам'ятки, феномен міст-гігантів (протоміст), описує географію поселень та результати багаторічних археологічних розкопок, а також досліджує зв'язок між давніми культурами та ранніми слов'янами. Дослідник доводить, що в 19 областях України було зафіксовано станом на 2012 року близько 2300 поселень та поховальних пам'яток (кургани, ґрунтові могильники, тобто остеологічний матеріал), також засвідчують дану культуру, розкопки кухонного, столового посуду, що інкрустованого білою, червоною пастою, наявність антропоморфної, зооморфної пластики, моделі будівель, саней, стільців-тронів, сокир, прикрас, знарядь праці та зброї та ін. Спалення будівель (інсинерація), автор пов'язує на той час з існуванням традиції, оновлення, коли зношуються ґрунти громада має перейти на інше місце й переселятися⁴⁴. Альтернативне трактування цього явища як сакрального акту захисту землі від негативу, то спалення трактується, як сакральна дія, щоб злі сили не нашкодили землі. Зокрема темою сакрального життя трипільців досліджується Н. Бурдо⁴⁵ аналізується зображення спіралей та меандровий орнамент (свастичний тип), що символізував безкінечність сущого та означає безперервність буття та циклічність. Також випалювання споруд виступало ефективним механізмом дезінфекції простору та знищенню патогенних бактерій, паразитів у густонаселених центрах.

Наукове значення трипільської культури підтверджується проведенням низки наукових конференцій, форумів, конгресів та круглих столів. Зокрема, ключовим серед них став перший Міжнародний конгрес «Трипільська цивілізація» (Київ, 2004 р.), присвячений 120-річчю відкриття культури, організованому на базі НАН України та Національного художнього музею України, взяли участь понад 70 науковців із 20 країн світу. За його результатами було видано «Енциклопедію трипільської цивілізації» у двох томах (трьох книгах, головний редактор

⁴⁰ Відейко М. Трипільська цивілізація. Київ : Академперіодика, 2008. 158 с.

⁴¹ Відейко М. Світ Трипілля: Давні хлібороби між Карпатами і Дніпром. Київ : Мистецтво, 2014. 312 с.

⁴² Відейко М. Шляхами Трипільського світу. Київ : Наш час, 2008. 296 с. Відейко М. Україна: від Трипілля до Антів. Київ : Дакор, 2008. 280 с.

⁴³ Videiko M. Trypillia Culture Proto-Cities: After 40 Years of Investigations. Kyiv : National University of «Kyiv-Mohyla Academy», 2012. 60 p.

⁴⁴ Відейко М. Трипільська культура. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Trypilska_kra (останній перегляд: 20.03.2026).

⁴⁵ Бурдо Н. Сакральний світ трипільської цивілізації. Київ, 2005. 305 с.

М. Відейко). Це двотомне видання є результатом багаторічної праці провідних українських та закордонних науковців, які об'єднали зусилля для систематизації знань. Перший том, поділений на дві частини, містить наукові статті, присвячені історії дослідження, ідеології, побуту та періодизації пам'яток трипільців^{46,47}. Другий том містить альбомну частину з великою кількістю ілюстрацій, фотографій знахідок, каталогом артефактів зі збірок Національного музею історії України, Львівського історичного музею, Одеського археологічного музею НАН України, фондів Інституту археології НАН України, Київського обласного археологічного музею та колекції «ПЛАТАР» та ін⁴⁸. Це вперше в історії світової археології фундаментальне академічне видання, що комплексно висвітлює феномен трипільської культури (IV–III тис. до н. е.) як одного з найяскравіших проявів давньоземлеробських цивілізацій Старої Європи. До основних осередків вивчення, дослідження та популяризації трипільської спадщини в Україні, також належать: Державний заповідник «Трипільська культура» (Черкаська обл., Звенигородський р-н, між селами Легедзине та Тальянки)⁴⁹, Київський обласний археологічний музей (Київська обл., Обухівський р-н, с. Трипілля)⁵⁰, Музей Вікентія Хвойки (Київська обл., Обухівський р-н, с. Халеп'я)⁵¹, унікальний підземний музей у печері Вертеба (Тернопільська обл., Чортківський р-н, с. Більче-Золоте)⁵², а також тематичні експозиції в Національному музеї історії України (м. Київ)⁵³ та заповіднику «Переяслав» (Київська обл., м. Переяслав)⁵⁴, діяльність цих установ формує фундаментальну джерельну базу, що дозволяє детально реконструювати систему господарювання, повсякденний побут та соціокультурні особливості трипільців та інші аспекти життя. До провідних закордонних наукових центрів: музей енеолітичного мистецтва Кукутень (Muzeul de Artă Eneolitică Cucuteni), м. П'ятра-Нямц, Румунія⁵⁵, Національний музей історії Румунії (Muzeul Național de Istorie a României), м. Бухарест, Румунія⁵⁶, Музей археологічної пам'ятки Кукутень (Muzeul de Sit Arheologic Cucuteni), повіт

⁴⁶ Енциклопедія трипільської цивілізації : у 2 т. / голов. ред. М. Відейко; Нац. акад. наук України. Ін-т археології [та ін.]. Київ: [б. в.], 2004. Т. 1, кн. 1. 704 с.

⁴⁷ Там само. Т. 1, кн. 2. 320 с.

⁴⁸ Т. 2: Альбом-каталог. 651 с.

⁴⁹ Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура» (с. Легедзине). URL: <http://tripillya.com/> (дата звернення: 24.03.2026).

⁵⁰ Київський обласний археологічний музей (с. Трипілля). URL: <http://koam.com.ua/> (дата звернення: 24.03.2026).

⁵¹ Музей Вікентія Хвойки у с. Халеп'я. Київський обласний археологічний музей. URL: <http://koam.com.ua/pro-muzej/filiyi/muzej-v-hvojki/> (дата звернення: 27.03.2026).

⁵² Печера Вертеба – музей трипільської культури (с. Більче-Золоте). Борщівський обласний краєзнавчий музей. URL: <http://www.borshchiv-museum.org.ua> (дата звернення: 24.03.2026).

⁵³ Національний музей історії України (м. Київ). URL: <https://nmiu.org>. (дата звернення: 24.03.2026).

⁵⁴ Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». URL: <https://niez.com.ua>. (дата звернення: 24.03.2026).

⁵⁵ Музей енеолітичного мистецтва Кукутень (Muzeul de Artă Eneolitică Cucuteni), м. П'ятра-Нямц, Румунія. URL: <http://maecpn.muzeu-neamt.ro> (дата звернення: 24.03.2026).

⁵⁶ Національний музей історії Румунії (м. Бухарест). URL: <https://www.mnir.ro>. (дата звернення: 24.03.2026).

Ясси, Румунія⁵⁷, а також Національний музей історії Молдови (Muzeul Național de Istorie a Moldovei), м. Кишинів, Республіка Молдова⁵⁸, де можливо побачити залишки курганів, археологічні шари в їхньому природному стані, кукутенську кераміку, величезний фонд артефактів, унікальні знахідки «триноклі», тобто потрійні посудини, моделі будинків та інші автентичні предмети даної культури, що разом формують цілісну джерельну базу для дослідження давньоземлеробських цивілізацій Старої Європи. Водночас усі країни, а саме Україна, Румунія та Молдова, у яких представлена ця культура (цивілізація), підписали меморандум про підготовку спільної номінації культурної спадщини «Прекукутень–Аріушд–Кукутень–Трипілля» до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО⁵⁹. Станом на 2026 р. актуальність теми зросла завдяки формуванню європейського культурного маршруту та вивченню цих центрів у зв'язку з реалізацією Меморандуму, що був підписаний в Національному музеї історії Молдови в межах Днів європейської спадщини для обґрунтування номінації «Прекукутень–Аріушд–Кукутень–Трипілля», транскордонного об'єкта «Pre-Cucuteni–Ariuşd–Cucuteni–Trypillia Cultural Landscape»⁶⁰. Водночас, Міністри культури Молдови, Румунії та України відзначили, що ініціатива зміцнює спільні європейські цінності, взаємну повагу та історичні зв'язки між країнами, виражає мирний характер цивілізації та важливість збереження спадщини. Також наголосили, що ініціатива стане новим успіхом для всіх трьох держав, символізує спільність європейської ідентичності та забезпечує унікальне розуміння раннього урбанізму, духовного та матеріального життя предків. Проєкт спрямований на збереження і популяризацію історичної спадщини на території всіх трьох країн та її популяризацію світовим співтовариством. Розробка транснаціонального досяє для ЮНЕСКО інтегрує зазначені українські та закордонні установи у спільний європейський науковий простір⁶¹. Оскільки, ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) стратегічно орієнтована організація сприяє на розширенню міжнародного співробітництва наукових, освітніх і культурних інституцій. Відповідно до Списку всесвітньої спадщини входить станом на березень 2026 року в Україні під охороною ЮНЕСКО

⁵⁷ Музей археологічної пам'ятки Кукутен (Muzeul de Sit Arheologic Cucuteni), повіт Ясси. URL: <https://muzeul-moldova.ro/muzeul-de-sit-arheologic-cucuteni>. (дата звернення: 24.03.2026).

⁵⁸ Національний музей історії Молдови (м. Кишинів). URL: <https://www.nationalmuseum.md>. (дата звернення: 24.03.2026).

⁵⁹ Україна, Румунія і Молдова спільно подаватимуть археологічну культуру Прекукутень-Трипілля до Списку ЮНЕСКО. *Укрінформ*. 2024. 18 вересня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4037851-ukraina-rumunia-i-moldova-spilno-podavatimut-arheologichnu-kulturu-prekukutentripilla-do-spisku-unesko.html> (дата звернення: 22.03.2026).

⁶⁰ Pre-Cucuteni–Ariuşd–Cucuteni–Trypillia Cultural Landscape. UNESCO World Heritage Convention: Tentative Lists. 2025. <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/7014> (date of access: 27.03.2026).

⁶¹ Україна, Молдова та Румунія спільно просуватимуть включення трипільської культури до Списку ЮНЕСКО : офіц. вебсайт / Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. 2025. 18 верес. URL: <https://hromadske.ua/istoriia/251615-ukrayina-moldova-ta-rumuniia-spilno-prosuvatymut-vkliuchennia-trypils'koyi-kultury-do-spysku-iunesko>.

перебувають об'єкти в кількох категоріях як світова спадщина, а саме 8 об'єктів (7 культурних та 1 природний). Також Україна має 6 елементів, внесених до Списків нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. Перспективи розширення української культурної присутності у світі станом на 2026 р. Уряд України запропонував внести до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО 16 об'єктів. Більш детальну інформацію можна переглянути на сайті Постійного представництва України при ЮНЕСКО⁶² та офіційному сайті ЮНЕСКО⁶³ та на сайті Верховної Ради України zakon.rada.gov.ua., де розміщено офіційний вебпортал парламенту України в розділах «Законодавство України» представлена база міжнародних документів, що ратифіковано в нашій країні та нормативно-правових актів, що регулюють охорону як матеріальної (Конвенція 1972 р.)⁶⁴, так і нематеріальної (Конвенція 2003 р.) культурної спадщини⁶⁵.

ВИСНОВКИ

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що процес консолідації ідентичності пройшов складний самобутній етап: від витоків стародавніх культур і цивілізацій (на прикладі комплексу трипільських поселень) до сучасного націотворення. Трипільська культура ж сьогодні постає не лише як фундаментальний археологічний об'єкт, а як потужний семіотичний ресурс, що відіграє ключову роль у формуванні сучасної української ідентичності. Подальший розвиток цього генетичного та культурного коду проходить через розквіт слов'янських спільнот, що зрештою сформувало підґрунтя сучасної нації. Саме ця багатопланова історична основа стала визначальним фактором у процесі становлення модерної української нації як цілісного суб'єкта культурно-історичного процесу. Також обґрунтовується припущення, згідно з якого фундамент українського етногенезу був закладений ще в часи трипільської культури, а його подальший розвиток відбувався через розквіт слов'янських спільнот. Саме ці історичні пласти стали підґрунтям для становлення сучасної української нації. Процес формування української ідентичності пройшов через різні етапи: від стародавніх – «трипільської цивілізації IV–III тис. до н. е.», до ранньослов'янських племенних союзів V–VIII ст. н. е.; від державного об'єднання Русь (або Україна-Русь за М. Грушевським, IX–XIII ст.) та Великого князівства Литовсько-Руського XIV–XVI ст. до доби Козаччини (або Війська Запорозького, XVI–XVIII ст.); від Національного відродження XIX ст. до Доби Державності –УЦР, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії УНР С. Петлюри (1917–1921 рр.); через період Української РСР та Руху опору (1921–1991 рр.)

⁶² Постійного представництва України при ЮНЕСКО. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua.spivrobotnictvo>. (дата звернення: 11. 03. 2026).

⁶³ Ukraine. Properties inscribed on the World Heritage. UNESCO World Heritage Convention: official website. 2026. URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties.ua>. (date of access: 27.03.2026).

⁶⁴ Про ратифікацію Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини. Закон України від 04.10.1988 № 6673-XI. Законодавство України. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089 (дата звернення: 27.03.2026).

⁶⁵ Про ратифікацію Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини. Закон України від 06.03.2008 № 132-VI. Законодавство України. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69. (дата звернення: 27.03.2026).

до відновлення Незалежності 1991 р., Революції Гідності (2013–2014 рр.) та війни за незалежність і суверенітет, яка триває і нині. Такі складні обставини, через які пройшла і проходить нація та державність, ще раз утверджують феномен української ідентичності, на основі якої збереглися та поповнилися самотні чинники українства: від статусу титульної нації до державних символів, мови, звичаєвого права, народно-побутової й обрядової культури (зокрема українського костюма, кухні, зачісок, музично-пісенного й кобзарського мистецтва та художньої культури взагалі). Представлений масив наукових праць формує цілісну теоретико-методологічну базу для розуміння української ідентичності як багатогранного феномена: від фундаментальних філософських засад буття етнонаціональних спільнот та впливу глобалізації до прикладних аспектів культурної політики, історичної пам'яті та ролі національної стійкості у збереженні державного суверенітету. Всі ці національні особливості продовжують мотивувати націю до постійного усвідомлення пам'яті нашої історії, культури і зобов'язують зберігати консолідацію тотожності в боротьбі за незалежність та свободу в нинішніх умовах. Формування української національної ідентичності доцільно розглядати як тривалу ретроспективу, де загальноєвропейські гуманістичні цінності органічно переплелися з античними духовними кодами нації.

АНОТАЦІЯ

Вибір теми обумовлений складними геополітичними обставинами історичного та сучасного розвитку України в умовах інкорпоративних відносин із сусідніми країнами, які протягом тисячоліть постійно розривали цілісність територіальних, соціально-культурних, демографічних, правових, фінансово-економічних та інших складових життя племен, народу й нації. Впродовж цього процесу людність заселених територій постійно об'єднувалася у групи, «культури», «союзи» та «державні об'єднання» на фундаменті освоєних територій. Прикладом є трипільська культура (за В. Хвойкою) або, за сучасними дослідженнями, трипільська цивілізація (М. Відейко та ін.), що традиційно характеризувалася спільними кордонами, мовою, обрядами, звичаями та загалом спільним способом щоденного землеробського і святкового життя. У ментальності зберігався головний код способу життя та мислення – землеробство, якому присвячено увесь цикл матеріальної культури (від сохи до плуга та культивування благодатної землі методом «сівозміни у три поля») і духовно-сакральна складова магічно-міфологічного забезпечення врожайності, оберегів добробуту й достатку у формі язичницьких божеств, а згодом християнських святих, зокрема в межах сімейно-родинних, звичаєвих та календарно-обрядових свят. Таку самотню антропологічно-культурну особливість зберігали, плекали й передавали «з молоком матері» та колисковою; її соціалізували й трансформували з покоління в покоління, упродовж тривалого часу підтримуючи тотожність зі спільнотою. Історико-культурологічне обґрунтування терміна «ідентичність» підтверджує цей процес як спадкоємність накопичених загальноєвропейських, національних, духовних і матеріальних цінностей, що комплексно складають наукове пізнання результатів спільної людської діяльності.

Література

1. Pre-Cucuteni–Ariuşd–Cucuteni–Trypillia Cultural Landscape. UNESCO World Heritage Convention: Tentative Lists. 2025. <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/7014> (date of access: 27.03.2026).
2. Національний музей історії України (м. Київ). URL: <https://nmiu.org>. (дата звернення: 24.03.2026).
3. Ukraine. Properties inscribed on the World Heritage. UNESCO World Heritage Convention: official website. 2026. URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties.ua>. (date of access: 27.03.2026).
4. Videiko M. Trypillia Culture Proto-Cities: After 40 Years of Investigations. Kyiv: National University of «Kyiv-Mohyla Academy», 2012. 60 p.
5. Баженко В. Історія України. Київ: Унія, 2004. 308 с.
6. Бурдо Н. Сакральний світ трипільської цивілізації. Київ, 2005. 305 с.
7. Відейко М. Світ Трипілля: Давні хлібороби між Карпатами і Дніпром. Київ : Мистецтво, 2014. 312 с.
8. Відейко М. Трипільська культура. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Trypilska_kra (останній перегляд: 20.03.2026).
9. Відейко М. Трипільська цивілізація. Київ: Академперіодика, 2008. 158 с.
10. Відейко М. Україна: від Трипілля до Антів. Київ: Дакор, 2008. 280 с.
11. Відейко М. Шляхами Трипільського світу. Київ: Наш час, 2008. 296 с.
12. Галімов А. Чому весь світ у шоці від цієї культури? *Реальна історія*. 2024. 20 верес. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9xumhDRZabw> (дата звернення: 02.04.2026).
13. Готра О. Історична пам'ять як чинник формування ідентичності. *Інтермарум: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 143–155.
14. Грицак Я. Українська ідентичність: лекція. *Відкритий Університет Майдану (ВУМ)*. YouTube. 2016. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=D-vL0jW9fO4> (дата звернення: 14.03.2026).
15. Денисюк Ж. Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики. *Культурологічний альманах*. 2025. Вип. 1 (13). С. 309–315.
16. Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура» (с. Легедзине). URL: <http://tripillya.com/> (дата звернення: 24.03.2026).
17. Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура» (с. Легедзине). URL: <http://tripillya.com/> (дата звернення: 24.03.2026).
18. Дияк В, Борейчук Д. Вплив історичних міфів на становлення української ідентичності. *Грані*. 2025. Випуск 28. С. 48–55.
19. Дорошенко Д. Нарис історії України: у 2 т. Київ : Глобус, 1991. Т. 1 : (до половини XVII століття). 228 с.
20. Енциклопедія трипільської цивілізації: у 2 т. / голов. ред. М. Відейко; Нац. акад. наук України, Ін-т археології [та ін.]. Київ: [б. в.], 2004. Т. 1, кн. 1. 704 с.
21. Енциклопедія трипільської цивілізації: у 2 т. / голов. ред. М. Відейко; Нац. акад. наук України, Ін-т археології [та ін.]. Київ: [б. в.], 2004. Т. 1, кн. 2. 320 с.

22. Енциклопедія трипільської цивілізації: у 2 т. / голов. ред. М. Відейко; Нац. акад. наук України, Ін-т археології [та ін.]. Київ: [б. в.], 2004. Т. 2: Альбом-каталог. 651 с.

23. Київський обласний археологічний музей (с. Трипільля). URL: <http://koam.com.ua/> (дата звернення: 24.03.2026).

24. Кириленко В. Законодавчі основи державної політики формування української національної ідентичності в умовах правового режиму воєнного стану. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2024. Випуск 3(63), С. 71–79.

25. Кіндратець О., Сергієнко Т. Національна ідентичність як умова збереження та зміцнення державного суверенітету. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2022. Вип. 35–36. С. 78–89.

26. Козловець М. Національна ідентичність у контексті глобалізації: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2010. 36 с.

27. Козловець М. Національна ідентичність як соціокультурний феномен. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. Вип. 60. С. 3–11.

28. Козловець М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.

29. Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження). Київ: Т-во «Знання» України, 2013. 471 с.

30. Лозко Г. Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. Київ: Артєк, 2004. 302 с.

31. Майборода О. Етнічність у міжнародній системі. Київ : ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2015. 408 с.

32. Мельник В. Становлення і розвиток культурної політики в умовах глобалізації. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Вип. 58. С. 148–156.

33. Музей археологічної пам'ятки Кукутень (Muzeul de Sit Arheologic Cucuteni), повіт Ясси. URL: <https://muzeul-moldova.ro/muzeul-de-sit-arheologic-cucuteni>. (дата звернення: 24.03.2026).

34. Музей Вікентія Хвойки у с. Халеп'я. Київський обласний археологічний музей. URL: <http://koam.com.ua/pro-muzej/filiyi/muzej-v-hvojki/> (дата звернення: 27.03.2026).

35. Музей неолітичного мистецтва Кукутень (Muzeul de Artă Eneolitică Cucuteni), м. П'ятра-Нямц, Румунія. URL: <http://maecpn.muzeu-neamt.ro> (дата звернення: 24.03.2026).

36. Національна ідентичність: розмова з І. Козловським. *Іслам в Україні*. YouTube. 2017. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kY6V6xH77G0> (дата звернення: 20.03.2026).

37. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». URL: <http://niez.com.ua/> (дата звернення: 24.03.2026).

38. Національний музей історії Молдови (м. Кишинів). URL: <https://www.nationalmuseum.md>. (дата звернення: 24.03.2026).

39. Національний музей історії Румунії (м. Бухарест). URL: <https://www.mnir.ro>. (дата звернення: 24.03.2026).

40. Печера Вертеба – музей трипільської культури (с. Більче-Золоте). Борщівський обласний краєзнавчий музей. URL: <http://www.borshchiv-museum.org.ua>. (дата звернення: 24.03.2026).

41. Постійного представництва України при ЮНЕСКО. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua.spivrobitnictvo>. (дата звернення: 11. 03. 2026).

42. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20> (дата звернення: 25.02.2026).

43. Про ратифікацію Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини. Закон України від 04.10.1988 № 6673-XI. Законодавство України. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089 (дата звернення: 27.03.2026).

44. Про ратифікацію Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини. Закон України від 06.03.2008 № 132-VI. Законодавство України. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69. (дата звернення: 27.03.2026).

45. Радієвська Т. Внесок В. Хвойки у становлення вітчизняного палеолітознавства. *В. Хвойка та його внесок у вітчизняну археологію (до 150-річчя від дня народження)* : темат. зб. наук. пр. Київ: ТОВ «ІП, Лтд», 2000. С. 26–31.

46. Степико М. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз). Київ : Ін-т філософії ім. Г. Сковороди НАН України, 1998. 252 с.

47. Степико М. Українська ідентичність у глобалізованому світі: монографія. Харків : Майдан, 2020. 258 с.

48. Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. Київ : НІСД, 2011. 334 с.

49. Україна, Молдова та Румунія спільно просуватимуть включення трипільської культури до Списку ЮНЕСКО : офіц. вебсайт / Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. 2025. 18 верес. URL: <https://hromadske.ua/istoriia/251615-ukrayina-moldova-ta-rumuniia-spilno-prosuvatymut-vkliuchennia-trypilskoyi-kultury-do-spysku-iunesko>.

50. Україна, Румунія і Молдова спільно подаватимуть археологічну культуру Прекукутен-Трипілля до Списку ЮНЕСКО. Укрінформ. 2024. 18 вересня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4037851-ukraina-rumunia-i-moldova-spilno-podavatimut-arheologichnu-kulturu-prekukutentripilla-do-spysku-unesko.html> (дата звернення: 22.03.2026).

51. Утвердження національної та громадянської ідентичності як окрема складова державної політики: набув чинності Закон. Вища школа адвокатури НААУ. URL: www.hsa.org.ua (дата звернення: 21.03.2024).

52. Хвойка В. Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена (по раскопкам). Киев: Тип. «Т-во Е. Синькевич», 1913. 101 с.

53. Хвойка В. Каменный век среднего Приднепровья. Труды XI Археологического съезда в Киеве 1899 / под. ред. графини Уваровой и С. Случского. Москва: Тип. Г. Лисснера и А. Гешеля, 1901. С. 736–812.

54. Хвойка В. Раскопки 1901 г. в области трипольской культуры. С. Петербург: Тип. И. Скороходова, 1904. 27 с.

55. Хвойка Вікентій В'ячеславович. *Відомі археологи – дослідники пам'яток України: біограф. словник-довідник* / Укл. Г. Охріменко, С. Локайчук. Луцьк, 2014. С. 119–121.

56. Черняков І., Абашина Н. Хвойка Вікентій Вячеславович. *Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я*. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Khvojka_V (останній перегляд: 27.03.2026).

57. Чому важливо говорити про ідентичність під час війни?: розмова з Н. Кривдою. *Культурний Проект*. YouTube. 2022. URL: https://www.youtube.com/watch?v=XW-lB_tXJvU (дата звернення: 6.03.2026).

58. Ще раз про трипільські «біноклі». Спадщина Предків. URL: <https://spadok.org.ua/trypilska-kultura/shche-raz-pro-trypilski-binokli> (дата звернення: 27.03.2026).

Information about the authors:

Balabushka Viktoriya Anatolivna,

Postgraduate Student at the Department of Culturology,
Kyiv National University of Culture and Arts
36, Yevhena Konovaltsia St., Kyiv, 01601, Ukraine

Yaremchenko Valentyna Dmytrivna,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Social Sciences and Humanities
Luhansk State Academy of Culture and Arts
9, Lavrska St., building 11, Kyiv, 01015, Ukraine